

Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları

**SANAT TARİHİ
DERGİSİ**

XI

İZMİR-

2001

SİVRİADA (OXIA) MANASTIRI

Hatice ÖZYURT ÖZCAN*

Sivriada, bugün “İstanbul adaları” olarak bilinen, ancak tarihte değişik adlarla da anılmış¹ olan, İstanbul’un kuzeydoğu Marmara kıyısından 10 km uzaklıkta bulunan, dokuz adadan biridir². Komşuları, Yassıada ve Tavşanadası ile birlikte “Hayırsız adalar” olarak da tanınmaktadır³. Bu üçünün diğer adalardan uzakta, yüzölçümlerinin küçük, arazilerinin kayalık olması, hem bu şekilde adlandırılmalarında, hem de hiçbir dönem yerleşim yeri olarak kullanılmamalarında etken olmuştur.

Hayırsız Adalar’ın en büyüğü olan Sivriada⁴, Burgazadasına 6.6 km. en yakın komşusu Yassıada’ya, 2 km. uzaklıkta yer alır⁵. Sivri bir kayalık şeklinde olmasından dolayı, Bizans Döneminde Oxia⁶, Türk Döneminde ise “Sivri” olarak adlandırılmış olan adaya, 1910 yılında İstanbul’un başıboş köpeklerinin bırakılması nedeniyle Yunan basınında “Nisustan Skilen” (Köpek Adası) da denmiştir⁷.

Oxia Manastırının konu edildiği tek çalışma, J. Paragaire’nin “Les Manasteres Oxia” adlı makalesidir⁸. Ancak hiçbir fotoğraf ve çizimle desteklenmemiş olan bu

* Araş. Gör., İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

¹ Adalar’ın saptanmış en eski adı Cin Adaları anlamına gelen “Demonissa”dır. Daha sonraları Manastırlar ve Papazlardan dolayı “Papadonissa”, Osmanlı Döneminde topraklarının kırmızı renginden ötürü “Kızıl Adalar”, Bizans Döneminde ise sürgünleri nedeniyle Prens Adaları anlamına gelen “Prinkipos” denmiştir. Bkz. C. E. Arseven, *Eski İstanbul*, İstanbul 1989, s.81.

² Adalar, kıyıya yakınlıklarına göre, Kınalı, Burgaz, Kaşık, Heybeli, Büyükada, Sedef, Tavşan, Sivri ve Yassıada olarak sıralanır.

³ Nejat Gülen, “Hayırsız Adalar”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C.VII, s.17.

⁴ 183875 m² bir alana sahip olan Sivriada’nın kıyı uzunluğu 1.3 km dir. Bkz E. Mamboury, *The Tourist İstanbul*, İstanbul 1953, s.554.

⁵ E. Mamboury, *The Tourists İstanbul*, İstanbul 1953, s.554; Orhan Erdenen, *İstanbul Adaları*, İstanbul 1962, s.38.

⁶ E. Mamboury, *a.g.e.*, s.574; E. Mamboury, “Les Îles des Princes”, İstanbul 1943, s.54.

⁷ Pars Tuğlacı, *Tarih Boyunca İstanbul Adaları II*, İstanbul 1992, s.441.

⁸ J. Paragaire, “Les Manasteres Oxia”, *Bulletinde l’institut Archeologique Russe de Constantinople*, Sofya 1901, s.79-91.

Hatice Özyurt Özcan

çalışmada, adaya yollanan sürgünler ve burada inzivaya çekilmiş olan papazlardan bahsedilerek, Manastırın mimari yapısına değinilmemiştir. İstanbul Adaları üzerine yazılmış birçok yayında da, söz konusu Manastıra ilişkin bilgilerin Paragaire'de olduğu gibi buraya yollanan şahsiyetler üzerinde yoğunlaştığı, ve bu çalışmaların birbirini tekrarlar nitelikte olduğu görülmüştür. Yukarıdaki yayınlarda tespit ettiğimiz eksikliklerden yola çıkılarak, İstanbul'da bulunmasına karşın, birçok kişi tarafından bilinmeyen, ismen bilinse bile görsel anlamda tanınmayan Oxia Manastırını tarihi geçmişi ile birlikte, günümüze ulaşan mimari kalıntılarını daha fazla yok olmadan tanıtmak istedik.

330'da Constantin'in İstanbul'u almasından sonra Adalar din ve taht kavgalarıyla sarsılan Bizans İmparatorluğunun sürgün ve çile beldeleri olarak ünlenmiştir⁹. Sivriada da bu kötü şöhrete 9.yy dan itibaren ortak olmuş ve birçok olaya tanıklık etmiştir. Ada'nın bilinen ilk sürgünü St. Studion Manastırının banisi, Aziz Teodora Studite'nin amcası, Saint Platondur. I. Nikephoros tarafından 809-811 yılında adaya yollanan Platon, anılarını yazdığı kitabında buradaki sürgün hayatından da bahsetmiştir. İmparatoriçe Teodora'nın ilk evliliğinden olan Dyrochium Gebon adındaki yarı deli oğlu imparatorluk tahtına ortak olacağı düşüncesiyle 858'de Sezar Bardas tarafından Sivriada'ya hapsedilmiş bir diğer kişidir. İmparator VII. Mihail Dukas'ın, Logothetes Nicephoritzes'i 1078'de Sivriada'da öldürtmesi de adanın kanlı tarihi içinde önemli bir yer alır¹⁰.

Sivriada'da dini yaşam 11.yy dan itibaren başlar. 1090-1100 yıllarında Antakya Patriği Antioche, 1143-46'da İstanbul Patriği Micheal II. Courcouas, burada inzivaya çekilmiş dini şahsiyetlerdir. İmparator Patriği Gennadios Scholarios, Sivriada Manastırının başında görev yaparken, 1254'de Roma'ya elçi olarak görevlendirilmesinden sonra, manastırla birlikte ada da terk edilmiş ve bu tarihten sonra tek ziyaretçileri balıkçılar olmuştur¹¹.

Sivriada'da bugün mevcut olan kalıntılar Bizans Döneminde, I. Nikephoros (802-815) zamanında yapılmış olan Oxia Manastırına aittir¹². Manastır, ada iskelesinin

⁹ Eremya Çelebi Kömürcüyan, *XVII. Asır'da İstanbul*, İstanbul 1952, s.305.

¹⁰ R. Janin, "Les Îles Princes", *Echos D'Orient*, 1924, s.433-436; R. Janin, "Les Sanctuaires Byzantins de Saint Michael", *Echos d'orient*, 1934, s.50-51.

¹¹ J. Paragaire, *a.g.e.*, s.79-91.

¹² J. Paragaire, "Les Manasteres Oxia", *Bulletinde l'institut Archeologique Russe de Constantinople*, Sofya 1901, s.79-91; G. Schlumberger, *İstanbul Adaları*, (çev.Naci Yöngül), İstanbul 1937, s.58. Aynı eserin Haluk Çağlayaner tarafından yapılan çevirisi 1996 yılında yayınlanmıştı; R. Janin, *Contantinople Byzantine, Paris*, 1950, s.462-6.

Sivriada (Oxia) Manastırı

doğusunda bulunan yamacın eteklerinden başlayıp iç kesimlerine kadar devam eden geniş bir alanı kaplamaktadır. Kalıntıların bugünkü durumu, kaynaklarda yapının mimarisine ilişkin bilgilerin yetersizliği ve en önemlisi kilisesinin yerinin dahi tam olarak bilinmiyor olması Manastıra ait genel bir yerleşim düzenini ortaya çıkarmamızı imkansız kılmaktadır. Manastırdan günümüze ulaşanlara toplu bir halde bakacak olursak; İskele boyunca uzanan bir cephe duvarı, duvarın kuzey ucuna bitişik I. sarnıç kalıntısı, yamacın arka kısmında, tepeye yakın yerde yer alan II. sarnıç yapısı ile tepenin en üst kısmındaki düzlükte, yarım daire şeklinde bir temel kalıntısından oluşan oldukça az mimari malzeme ile karşılaşırız.

Duvar Kalıntıları:

İskele boyunca uzanan yamacın doğuya bakan yüzünde, 9.40 m.'lik bölümü ayakta kalmış duvar kalıntısı bulunmaktadır. Bu duvarın zeminden 3 m. yüksekliğe kadar olan kısmı, moloz taş malzemeden yapılmış bir istinat duvarı şeklinde yükseldikten sonra, dışa doğru 0.4 m.'lik bir taşıntı yaparak, ortasında 2.13 m. genişliğinde, 2.18 m. derinliğinde bir pencere açıklığı bulunan cephe duvarına dönüşmüştür (Res. 1). Cephe duvarında taş ve tuğlanın alternatifli dizimi, sıvasız bir yüzeyde özensiz bir işçilikle karşımıza çıkmaktadır.

Manastırın doğuya bakan cephesini oluşturan duvar kalıntılarının biraz ilerisinde, bir bölümü ayakta kalmış ikinci bir duvar parçasına daha rastlanmıştır (Res. 1). Taş ve tuğladan yapılmış ikinci duvarın da sıvasız bırakıldığı görülmektedir.

I Nolu Sarnıç:

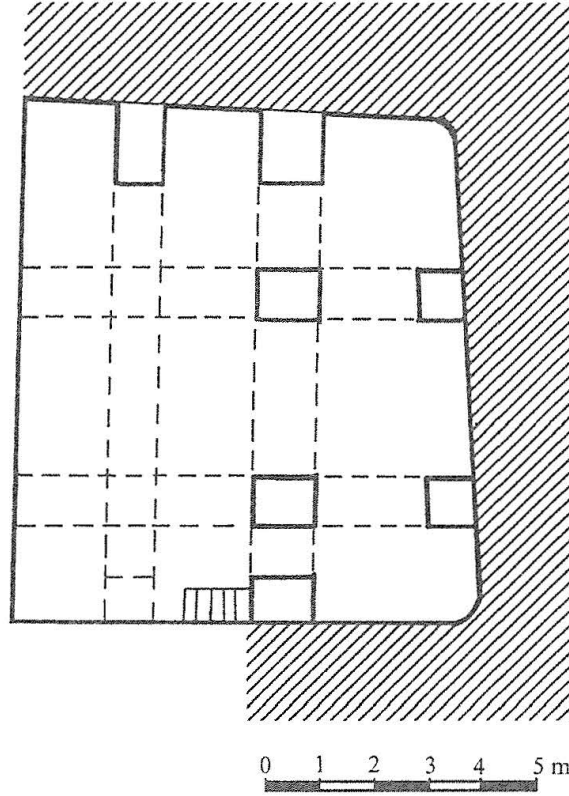
İskele boyunca uzanan duvar kalıntılarının kuzeyinde, sahile yakın bir yerde, yarısı yıkılmış bir sarnıç kalıntısı yer almaktadır. Batı cephesi arkasındaki yamaca dayandırılmış olan sarnıcın, 4 m. uzunluğundaki güney duvarı ayakta olmasına karşın, doğu ve kuzey duvarlarının tamamı ve taşıyıcıları yıkık durumdadır (Res. 2). Yapının üst örtüsünü oluşturan, bugün bir bölümü mevcut olan kubbemsi tonozlarda, bir merkezden genişleyerek devam eden sepet örgüsü şeklinde tuğla dizimleri görülmektedir (Res. 3). İç duvarların yüzeyi üst örtü sistemine kadar sarnıç sıvası ile kaplıdır. Örtü sistemine yakın yerlerde, düzgün açılmış, yuvarlak su delikleriyle sarnıca su alınması sağlanmıştır (Res. 3). Kareye yakın bir plana sahip olan yapı, tek destekle iki bölüme ayrılmış "tek sıra destekli" sarnıçlar grubu içerisine girmektedir. Sarnıcın biraz uzağında kırık bir kuyu bileziği (Res. 4) ile ağız kısmı geç dönem onarımı geçirmiş bir kuyu yer almaktadır.

II Nolu Sarnıç:

Yapı, sahilden itibaren başlayan yamacın güney tarafında, tepede yer alır. 9.50x7.50 m. boyutlarında, 4 m. derinliğindeki sarnıç, ikişer paye dizisiyle üç nef ayrılarak "iki sıra

Hatice Özyurt Özcan

destekli sarnıçlar'' grubuna girmektedir (Plan. 1). Yapının, doğu, güney ve batı cephesinin 2.90 m.'lik kısmı tepe içerisine oyularak yerleştirilirken, kuzey cephenin tamamı ile batı cephenin 4.50 m.'lik bölümü, yamacı takviye eden bir istinat duvarı şeklinde yükselmektedir.

Plan 1- Oxia Manastırı, II. nolu sarnıç planı (Çiz: Mim. Haldun Özyurt-1997).

Yapıya batı köşesinde bulunan bir merdivenle inilir. Sarnıcın üst örtüsü dışa yansıtılmamış kubbemsi tonozlar şeklindedir (Res. 5). Tonozları taşıyan yuvarlak kemerler bir taraftan nefleri ayıran taşıyıcı ayaklara otururken bir taraftan da güney yönde duvardan ileri uzatılmış payandalara bindirilmiştir. Güney nef; üst örtüsü ve destek payandalarıyla günümüze sağlam olarak ulaşmıştır. Güney duvarda ayrıca, duvardan ileri uzatılmış yarım

Sivriada (Oxia) Manastırı

payelerde niş biçiminde suyu getiren boruların oturduğu hücreler bulunur¹³ (Res. 5). Orta ve kuzey nefin üst örtüleri ve taşıyıcı ayakları bugün mevcut değildir. Ancak kuzey duvarda tonoz ve tonozları destekleyen kemerlerin başlangıç izlerini görmek mümkündür (Res. 6). Sarnıcın güneydoğu ve güneybatı iç duvar köşeleri su basıncına karşı yuvarlatılmış olmasına karşın, kuzeydoğu ve kuzeybatı köşeleri içten ve dıştan dik açılı olarak yapılmıştır.

Sarnıcın içi, tonozlar da dahil olmak üzere su geçirmez pembe renkli sarnıç sıvası ile kaplıdır. Sıvaların dökülmüş olduğu ayaklarda ve kemerlerde duvar örgüsünün iki sıra tuğla-bir sıra taş şeklinde düzenli bir sıralama ve özenli bir işçilik gösterdiği görülmektedir. Aynı şekilde yapının, batı dış duvarının taş-tuğla dizimlerinden oluşan sıvasız muntazam bir yüzeye sahip olduğu, kuzey dış duvarının ise kabaca sıvandığı dikkati çekmektedir (Res. 7).

Değerlendirme ve Sonuç

Bizans İmparatorluğu Döneminde İstanbul Adalarında pek çok manastır inşa edilmiş olmakla birlikte günümüze çok azı ulaşabilmiştir. Adalardaki bu manastırları iki grup halinde değerlendirmek gerekir. Birinci grubu; buldukları adanın tepesinde, ulaşımın zor olduğu yerlerde yaptırılmış olan manastırlar oluştururken¹⁴, ikinci grubu; buldukları adanın hemen sahilinden başlayarak iç kesimlere doğru devam eden manastırlar oluşturur. Büyükada, Kadınlar , Sedefadası, Terevinthos ve konumuz olan Oxia Manastırı'nı, bu grup içinde değerlendirmekteyiz. Sahile yakın yerlerde konumlandırılmış olan bu yapılar, istilalar sırasında denizden gelen saldırılara karşı savunmasız olmuşlardır. Bu saldırılara bir ölçüde engel olabilmek amacıyla manastırların dış cephelerinde kapı ve pencere açıklığına yer verilmeyerek yapıların etrafı bir savunma duvarı ile çevrelenmiştir¹⁵. Bugün büyük bir bölümü tahrip olmuş olan Oxia Manastırı'nda, pencere açıklığının bulunduğu kuzey cephe duvarının önünde ikinci bir duvar parçası daha tespit edilmiştir (Res. 1). Bu duvar parçasını yukarıdaki bilgiler ışığında, yapıyı kuşatan bir savunma duvarı olarak değerlendirebiliriz.

¹³ Manganlar Sarayı'nın Hagios Giorgios Manastırı'nın avlusundaki sarnıçta da aynı tipte nişler bulunmaktadır. Bkz. Hülya Tezcan, *Topkapı Sarayı ve Çevresinde Bizans Devri Arkeolojisi*, İstanbul 1989, s.217.

¹⁴ Heybeli, Burgaz ve Büyükada'da bu gruba giren manastır örnekleri bulunmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Hatice Özyurt, *a.g.e.*, s.50-51.

¹⁵ Büyükada'daki Kadınlar Manastırı'na ait kuşatma duvarını Mamboury temel hizasında gördüğünü belirtir. Ayrıntılı bilgi için bkz. E. Mamboury, "Le Couvent Byzantin de Femmes'a Prinkipo", *Echos D'orient*, 1920, s.205.

Bizans Mimarisinde sarnıçların esas görevleri olan su biriktirme işi dışında ,şehrin engebeli arazisini düzelterek bir teras oluşmasını sağlamak ve sarnıç üzerine inşa edilen yapılar içinde, bir altyapı görevi üstlenmektedir¹⁶. Sivriada'nın II nolu sarnıcını incelediğimizde, yapının üst örtüsünü oluşturan tonozların dışa yansıtılmayıp, yamaç üzerinde bir teras oluşturacak şekilde konumlandırılmış olması (Res. 6), ayrıca adanın kayalık, düz zemininin ise oldukça sınırlı olduğu dikkate alındığında, bu sarnıç, üzerinde yükselen yapının kabaca planını taşıyan bir altyapı niteliğinde olabilir mi, sorusunu akla getirmektedir. Yapı plan şeması bakımından İstanbul Adalar'ında tespit ettiğimiz tek örnektir.

Manastıra ait, soru işaretleriyle kalmış bir diğer konu da kiliselerdir. Kaynaklarda Manastır içinde, birbirine komşu, bugün mevcut olmayan, iki yapıdan bahsedilmektedir¹⁷. Bunlardan biri Baş Melek Mikheal'e adanmış, dini seremonilerin yapıldığı kilise, diğeri ise şehit azizlere adanmış¹⁸ bir şapeldir. Bu yapılar bugün mevcut olmamakla birlikte manastır kalıntılarının bulunduğu tepenin en üst kısmındaki düzlükte manastıra hakim bir konumda yer alan yarım daire şeklinde, apsisi andırır tarzdaki kalıntıların bu iki yapıdan birine ait olabileceği düşünülmektedir.

İstanbul Adalarında yaptığımız incelemelerde¹⁹ etrafa dağılmış vaziyette Bizans Dönemine ait sütun, sütun başlığı, korkuluk levhası ve friz kuşağı gibi mimari plastik parçalar tespit edilirken, Sivriada'da, bugün kayıp olan korkuluk levhası dışında, hiçbir mimari plastiğe rastlanmamış olması da oldukça ilginçtir.

Sivriada başta da belirttiğimiz gibi sürgün ve inziva yeri olmak dışında hiçbir dönem yerleşim yeri olarak kullanılmamıştır. Oxia Manastır'ına ait kalıntılar hiçbir onarım ve eklemeye maruz kalmadan orijinalliğini koruyarak, Bizans Dönemi özellikleriyle günümüze ulaşmış nadir örneklerden biridir. Ancak zaman içerisinde tabiat tarafından tahrip edilen Manastırın bugün mevcut olan kalıntılarıyla sağlıklı bir sonuca ulaşmak oldukça zordur. Ada'da yapılacak kapsamlı bir kazı ve araştırma soru işaretleriyle bıraktığımız değerlendirilmelerin aydınlatılmasını sağlayacaktır.

¹⁶ Semavi Eyice, "İstanbul Su Tesisleri", *Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi*, S.II, İstanbul 1989, s.3-14; Semavi Eyice, "Sarnıç", *İstanbul Ansiklopedisi*, C.II, s.469-470.

¹⁷ R. Janin, "Les Sanctuaires Byzantins de Saint Michael", *Echos D'orient*, 1934, s.50-51.

¹⁸ Şehit Azizler; Hermylos, Stratonicos, Lucien ,Paulo Claudius, Hypatius, Paul ve Denys'dir. Ayrıntılı bilgi için bkz. R. Janin, *a.g.e.*, s.50-51.

¹⁹ Hatice Özyurt, *a.g.e.*, s.67.